

Małgorzata Bogusz, Tomasz Wojewodzie

Agroturystyka : od dywersyfikacji do repozycjonowania działalności gospodarstwa rolnego

Ekonomiczne Problemy Usług nr 86, 211-221

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA BOGUSZ

TOMASZ WOJEWODZIC

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie

**AGROTURYSTYKA – OD DYWERSYFIKACJI DO
REPOZYCJONOWANIA DZIAŁALNOŚCI
GOSPODARSTWA ROLNEGO**

Wprowadzenie

Produkcja żywności i surowców do jej wytwarzania pozostaje bezalternatywną funkcją rolnictwa, pomimo tego że samo rolnictwo postrzegane jest coraz częściej jako branża schyłkowa. Niska opłacalność produkcji rolniczej zmusza rolników do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodów, sprzyja to takim zjawiskom, jak dywersyfikacja działalności gospodarstwa i wielozawodowość właścicieli gospodarstw. Zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego*¹ dywersyfikacja oznacza „różnicowanie asortymentu produkcji lub usług w celu zmniejszenia ryzyka w prowadzeniu działalności gospodarczej”. W przypadku gospodarstw rolniczych dywersyfikacja daje możliwość zwiększania dochodu gospodarstwa poprzez aktywowanie niewykorzystanych dotychczas w działalności rolniczej wolnych zasobów czynników produkcji, a w szczególności zasobów pracy. Daje również możliwość poszukiwania lepszych, efektywniejszych zastosowań dla tych zasobów, które wykorzystywane w działalności rolniczej nie dają zadawalających efektów ekonomicznych. Wielozawodowość oznacza na-

¹ *Słownik języka polskiego*, t. 1, PWN, Warszawa 2007, s. 144.

tomiast podejmowanie i prowadzenie w tym samym czasie wielu aktywności o charakterze zarobkowym. Dywersyfikacja związana jest zatem z gospodarstwem rolniczym, podczas gdy wielozawodowość wiąże się poszukiwaniem dodatkowych źródeł dochodów poza gospodarstwem rolniczym². Jedną z najczęściej opisywanych form różnicowania działalności gospodarstw rolniczych są agroturystyka i usługi towarzyszące, ponadto mogą mieć miejsce:

- usługi z wykorzystaniem majątku gospodarstwa (np. usługi maszynowe);
- produkcja produktów niszowych (np. rękodzieło);
- przetwórstwo i konfekcjonowanie produktów rolnych;
- inne.

Zdecydowana większość opracowań naukowych i szkoleniowych z zakresu agroturystyki dotyczy uwarunkowań i wsparcia instytucjonalnego działalności agroturystycznej, liczne są również opracowania dotyczące podaży i popytu na usługi turystyczne. Znaczną lukę badawczą stanowi natomiast ocena wpływu podjęcia przez rolnika działalności agroturystycznej na skalę i zakres prowadzonej przez gospodarstwo działalności rolniczej.

1. Cel, zakres i metodyka badań

Tradycyjne gospodarstwo rolne stanowi specyficzny podmiot gospodarczy, w którym przenikają się wzajemnie gospodarstwo produkcyjne oraz gospodarstwo domowe. Część produkcyjna (gospodarstwo produkcyjne) wykorzystuje w prowadzonej działalności zasoby będące własnością gospodarstwa domowego (rodziny rolniczej). Wynagrodzenie wypracowywane przez udostępnione dla działalności rolniczej czynniki produkcji stanowi dochód z gospodarstwa rolnego, który może być przeznaczony na konsumpcję lub na alokację (inwestycje).

Gospodarstwo agroturystyczne jest natomiast gospodarstwem rolniczym wzbogaconym o działalność agroturystyczną. Agroturystyka jest dominującym wyróżnikiem turystyki wiejskiej jako rodzaj usługi ściśle powiązanej z pobytami turystów w gospodarstwie rolnym. Drzewiecki określa agroturystykę jako:

² Por. M. Błąd, *Wielofunkcyjność gospodarstw rolniczych – istota, zakres i uwarunkowania*, „Wiś i Rolnictwo” 2008, nr 1 (138), s. 104–123.

„Formę wypoczynku, która realizowana jest na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, opartą o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem (przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym)”³. Najczęstszą przyczyną, dla której gospodarstwo domowe rozpoczyna działalność agroturystyczną jest chęć zwiększenia swoich dochodów przy wykorzystaniu wolnych zasobów mieszkaniowych, zasobów pracy, a także lepsze spieniężenie wytwarzanych w gospodarstwie rolniczym produktów⁴.

Celem opracowania jest identyfikacja skutków, jakie dla działalności rolniczej może przynieść prowadzenie przez rolnika działalności agroturystycznej w oparciu o zasoby gospodarstwa rolnego. Szczególną uwagę poświęcono możliwości wystąpienia procesów marginalizacji działalności rolniczej oraz występowaniu dywescycji jako rozwiązania mającego miejsce w gospodarstwach prowadzących działalność agroturystyczną.

Rozważania teoretyczne na temat zależności występujących pomiędzy działalnością agroturystyczną i działalnością rolniczą wzbogacone zostały o wyniki własnych badań ankietowych. Badaniami przeprowadzonymi w 2011 roku objęto 65 gospodarstw agroturystycznych zlokalizowanych w różnych częściach Karpat polskich⁵. Dobór obiektów do badań był celowy. Gospodarstwa musiały spełniać następujące kryteria:

- zarejestrowanie działalności agroturystycznej w urzędzie gminy;
- długość prowadzenia działalności agroturystycznej – minimum 3 lata;
- liczba miejsc noclegowych – minimum 5 miejsc;
- powierzchnia użytków rolnych – minimum 1 ha;
- wartość standardowej nadwyżki bezpośredniej – minimum 2 ESU.

W badanych gospodarstwach w działalność agroturystyczną zaangażowane były minimum dwie osoby, gospodarstwa dysponowały średnio ok. 7 ha ziemi i 13 miejscami noclegowymi.

³ M. Drzewiecki. *Agroturystyka współczesna w Polsce*, Wyd. Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa, Gdańsk 2002, s. 41.

⁴ M. Sznajder, L. Przezbórska, *Agroturystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006, s. 103.

⁵ Ok. 3% gospodarstw agroturystycznych tego obszaru zarejestrowanych w Instytucie Turystyki według danych na 2007 r.

2. Gospodarstwo agroturystyczne a teoria dywestycji

W tradycyjnym gospodarstwie rolniczym występują dwa działy: dział produkcji roślinnej oraz dział produkcji zwierzęcej; rzadziej spotkać można dział przetwórstwa oraz usług. Dywersyfikacja działalności gospodarstwa rolniczego prowadzi bardzo często do wzrostu znaczenia przetwórstwa płodów rolnych oraz usług świadczonych z wykorzystaniem zasobów gospodarstwa, proces taki obserwujemy również w przypadku podjęcia przez gospodarstwo działalności agroturystycznej.

Często w literaturze wskazuje się na działalność agroturystyczną jako działalność o charakterze komplementarnym względem działalności rolniczej. Jak wskazują m.in. Wojewodzie i Sroka⁶ wpływ działalności agroturystycznej na działalność rolniczą jest pozytywny lub neutralny tylko do momentu, dopóki odbywa się ona w oparciu o wolne zasoby gospodarstwa domowego (zasoby mieszkaniowe, wolne zasoby pracy, oszczędności), po ich wykorzystaniu następuje o nie konkurencja. Początkowy sukces działalności agroturystycznej przy niskiej opłacalności działalności rolniczej może stymulować do dokonania dywestycji w gospodarstwie rolniczym, przez które należy rozumieć procesy „(...) planowego i świadomego ograniczania produkcji rolniczej lub/i zaangażowania zasobów gospodarstwa domowego rolnika w rolniczą działalność produkcyjną gospodarstwa prowadzące do uwolnienia zasobów ziemi, pracy i kapitału, które mogą zostać wykorzystane w innej działalności rolniczej lub pozarolniczej, co w konsekwencji doprowadzi do wzrostu dochodu osobistego rolnika i jego rodziny”⁷. Przeprowadzane dywestycje mogą mieć zatem charakter zarówno dywestycji zasobowych lub/i produkcyjnych:

- w zakresie produkcji: ekstensyfikacja, ograniczenie lub zaniechanie produkcji, rezygnację z wybranych działalności produkcyjnych;
- w zakresie gospodarowania ziemią: oddanie w dzierżawę, odłogowanie, wyłączenie ziemi z użytkowania rolniczego na rzecz np. zabudowy lub zalesiania, sprzedaż;

⁶ W. Sroka, T. Wojewodzie; *Agroturystyka – panaceum na problemy rolnictwa*, Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich 2010, z. 57, PAN, s. 44–45.

⁷ T. Wojewodzie, *Dywestycje w gospodarstwach rolnych – istota, definicje, podział*, „Wiś i Rolnictwo” 2010, nr 2 (147), s. 98–99.

- w zakresie gospodarowania kapitałem: zmiana sposobu wykorzystania środków trwałych gospodarstwa (np. wykorzystanie ich dla celów pozarolniczej działalności gospodarczej lub na cele bytowe rodziny), sprzedaż⁸ lub likwidacja środków trwałych;
- w zakresie gospodarowania zasobami siły roboczej: podjęcie przez osoby pracujące w gospodarstwie pozarolniczej działalności gospodarczej lub pracy zarobkowej poza gospodarstwem⁹.

Przesłankami do dokonania dywestycji mogą być:

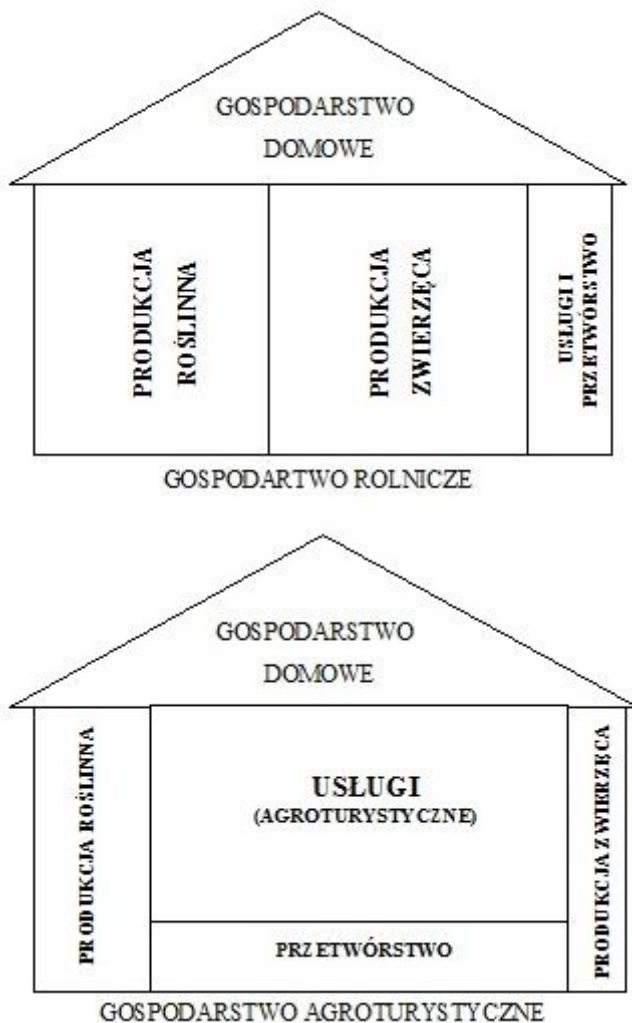
- chęć (potrzeba) zwiększania udostępnianej gościom bazy (pozyskanie terenu pod infrastrukturę rekreacyjną, adaptacja budynków dla potrzeb gości);
- trudności w pogodzeniu pracy w gospodarstwie rolnym z obowiązkami przy obsłudze gości;
- odpowiedź na oczekiwania gości, dla których prowadzona intensywna działalność rolnicza, a w szczególności produkcja zwierzęca mogą być uciążliwe (m.in. ze względu na hałas i zapachy);
- pozyskanie środków finansowych na rozwój działalności agroturystycznej (m.in. ze sprzedaży ziemi lub wycofanych z działalności rolniczej innych środków trwałych).

Pojawienie się znacznych dysproporcji w opłacalności pomiędzy prowadzonymi w gospodarstwie działalnościami (np. rolniczą i agroturystyczną) sprzyjają procesom rekoncentracji i repozycjonowania, będącymi formami dywestycji. Jak wskazują Decker i van der Valden¹⁰ repozycjonowanie oznacza zmianę działalności podstawowej, rekoncentracja natomiast polega na rezygnacji z działań peryferyjnych na rzecz działalności podstawowej. W przypadku gospodarstwa agroturystycznego repozycjonowanie tłumaczyć należy jako marginalizację działalności rolniczej na rzecz zwiększania wykorzystania zasobów gospodarstwa w działalności agroturystycznej, która staje się działalnością podstawową (rysunek 1). Rekoncentracja oznacza natomiast powrót do typowej działalności rolniczej po rezygnacji ze świadczenia usług agroturystycznych.

⁸ W literaturze przedmiotu określane jako dezinwestycje, np. Osbert-Pociecha (1996).

⁹ T. Wojewodzic, *Dywestycje w gospodarstwach...*, s. 102–103.

¹⁰ C. Decker, R. van der Velden, *Desinvestment von Unternehmensteilen aus der Sicht des Ressourcen- und Kompetenzansatzes*, w: *Neue Perspektiven des Strategischen Kompetenzmanagements*, red. C. Burmann, J. Freiling, M. Hülsmann, M., Hrsg., Wiesbaden 2006, s. 15.

Rys. 1. Zmiany w strukturze gospodarstwa rolniczego podejmującego działalność agroturystyczną –repozycjonowanie

Źródło: opracowanie własne.

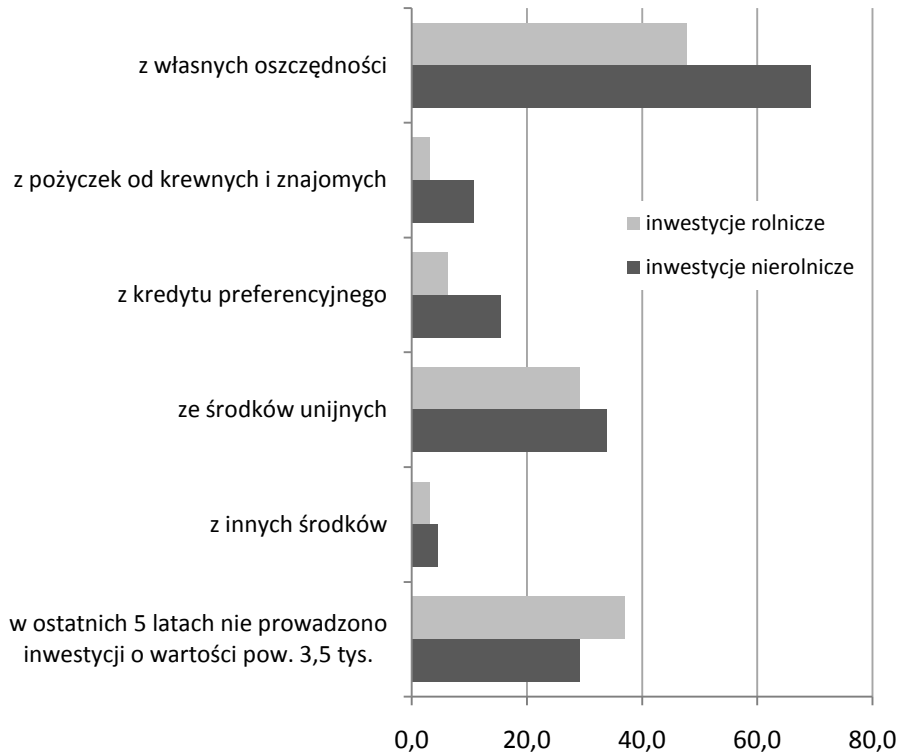
3. Dywesticje w gospodarstwach agroturystycznych – wyniki badań

Podjęcie działalności agroturystycznej w gospodarstwie rolniczym wymaga dostosowania posiadanej bazy materialnej do potrzeb i oczekiwań potencjal-

nych klientów. Na ogół wiąże się to z koniecznością poprawy warunków mieszkaniowych (pokoje), sanitarnych (łazienki), budową dodatkowych obiektów (m.in. altana, plac zabaw) oraz przeprowadzenia prac porządkowych w części produkcyjnej gospodarstwa w celu poprawy bezpieczeństwa i estetyki. Pogarszające się warunki ekonomiczne produkcji rolniczej, a w szczególności niekorzystne relacje pomiędzy cenami produktów rolniczych, a środkami do produkcji ograniczają znaczenie dochodu z gospodarstwa rolniczego jako źródła finansowania potrzebnych inwestycji. W badanej grupie gospodarstw w ostatnich pięciu latach żadnych inwestycji o wartości powyżej 3,5 tys. złotych nie prowadziło 16,9% gospodarstw. Podejrzewać jednak należy, że również i te gospodarstwa prowadziły zakupy o mniejszej wartości, dostosowujące gospodarstwo do potrzeb prowadzonej działalności.

Gospodarstwa rolnicze znacznie rzadziej niż pozostałe podmioty gospodarcze prowadzą swoją działalność bieżącą oraz inwestycyjną w oparciu o zewnętrzne środki finansowe. Wynika to zarówno z mniejszej atrakcyjności gospodarstw jako klientów dla instytucji finansowych, jak również z mentalności samych rolników, którzy niechętnie sięgają po kredyt jako źródło finansowania prowadzonej działalności. Znacznie częściej i chętniej wykorzystywanym przez nich źródłem finansowania są środki pomocowe z funduszy Unii Europejskiej, głównie dlatego, że w większości przypadków posiadają one formę bezzwrotnych dotacji. Opinie te znalazły potwierdzenie w przeprowadzonych badaniach (rysunek 2).

Najczęstszym źródłem finansowania inwestycji w gospodarstwie rolnym, zarówno tych związanych z działalnością rolniczą, jak i pozarolniczą, są oszczędności osób pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym. Oszczędności chętniej lokowane są w działalność nierolniczą, niż w działalność rolniczą. Pod pojęciem oszczędności należy jednak rozumieć nie tylko przeznaczane na akumulację środki wypracowywane w ramach tzw. dochodu osobistego (dochód z gospodarstwa rolniczego + dochody spoza gospodarstwa), ale również środki pochodzące z dezinwestycji (sprzedaż składników majątku) oraz funduszu amortyzacyjnego gospodarstwa.

Rys. 2. Źródła finansowania inwestycji rolniczych i inwestycji z zakresu agroturystyki (% gospodarstw) N = 65

Źródło: opracowanie własne.

Niewielka skala działalności rolniczej mająca miejsce w większości gospodarstw decydujących się na podjęcie działalności agroturystycznej znacznie ogranicza możliwość kreowania rozwoju w oparciu o środki pieniężne wypracowane w gospodarstwie w ramach bieżącej działalności operacyjnej. Bardzo często dochodzi zatem do dywestycji mających na celu pozyskanie środków na inwestycje w agroturystykę w drodze sprzedaży lub zmiany sposobu wykorzystywania zasobów zaangażowanych dotychczas w działalność rolniczą. Wśród badanych gospodarstw agroturystycznych na sprzedaż części ziemi zdecydowało się 6,2% respondentów, na oddanie ziemi własnej w użytkowanie lub dzierżawę innym podmiotom 15,4%, na sprzedaż lub likwidację maszyn rolniczych

– 12,3% respondentów. Jednocześnie na adaptację budynków gospodarczych dla potrzeb działalności agroturystycznej zdecydowało się co dziewiąte gospodarstwo¹¹, a podjęcie pozarolniczej działalności gospodarczej lub pracy najemnej poza gospodarstwem 29,2% badanych rodzin.

Tabela 1

Struktura badanych gospodarstw według zachodzących zmian w skali produkcji roślinnej i produkcji zwierzęcej (%)

Wyszczególnienie		Produkcja zwierzęca						Razem
		prowadzona jest tak jak wcześniej	została zintensyfikowana	została znacznie ograniczona	została ograniczona do produkcji na samozaopatrzenie rodziny i turystów	została prowadzona do chowu zwierząt atrakcyjnych dla turystów	zaniechano produkcji zwierzęcej	
Produkcja roślinna	prowadzona jest tak jak wcześniej	35,6	0,0	5,1	5,1	6,8	0,0	52,5
	została zintensyfikowana	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	została znacznie ograniczona	1,7	0,0	8,5	3,4	0,0	1,7	15,3
	została ograniczona do produkcji roślin wykorzystywanych w przygotowywaniu posiłków	5,1	0,0	3,4	13,6	6,8	0,0	28,8
	zaniechano produkcji roślinnej	0,0	0,0	1,7	0,0	1,7	0,0	3,4
Razem		42,4	0,0	18,6	22,0	15,3	1,7	100,0

Źródło: badania własne.

¹¹ Por. Dębiewska i in., 1997, s. 17.

Niezmiernie ciekawym i słabo rozpoznanym zagadnieniem jest wpływ działalności agroturystycznej na potencjał produkcyjny gospodarstwa i prowadzoną przez nie produkcję rolniczą. Powszechnie wskazuje się na powstanie potencjalnego popytu na produkty rolne wytwarzane w gospodarstwie w przypadku przyjmowania gości oraz na możliwość świadczenia przez gospodarstwo tzw. usług towarzyszących. Czy jednak popyt ten jest istotny, czy wręcz kłopotliwy, w sytuacji gdy już dziś małe gospodarstwa rolnicze w obszarach górskich ograniczają nawet produkcję na samo zaopatrzenie?

Promowana podczas szkoleń hipoteza o wzroście popytu na produkty rolnicze wytwarzane w gospodarstwie w wyniku zaangażowania się go w działalność agroturystyczną nie znalazła potwierdzenia w wynikach przeprowadzonych badań ankietowych, gdyż w żadnym z badanych gospodarstw nie miało miejsca zwiększenie skali prowadzonej produkcji roślinnej ani zwierzęcej (tabela 1), a w przypadku ponad połowy gospodarstw zarówno produkcja roślinna, jak i zwierzęca zostały znacznie ograniczone. Prowadzona produkcja rolnicza nakierowana jest przede wszystkim na potrzeby rodziny i potencjalnych turystów. Żadne z badanych gospodarstw nie wyeliminowało jednocześnie produkcji roślinnej i zwierzęcej, co mogłoby wskazywać na zmianę charakteru prowadzonej działalności na nie, związaną z agroturystyką, pomimo występowania pod szyldem gospodarstwa agroturystycznego.

Uwagi końcowe

Mała skala prowadzonej działalności produkcyjnej i niskie dochody zmuszają rolników do poszukiwania dodatkowych źródeł dochodów (*pluractivity*). Wobec ograniczonych możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych na rozwój dodatkowej działalności w gospodarstwie rolnym występuje bardzo często potrzeba dokonania dywestyacji zasobowych. Następstwem procesu dywersyfikacji działalności gospodarstwa rolniczego może być repozycjonowanie prowadzonej działalności gospodarczej, gdzie mająca początkowo niewielkie znaczenie działalność agroturystyczna (lub inna) prowadzona w oparciu o wolne zasoby gospodarstwa staje się działalnością główną, doprowadzając do ograniczenia, marginalizacji, a niekiedy nawet zaniechania działalności rolniczej. Ograniczanie skali produkcji rolniczej postrzegać należy jako efekt przegrywania działalności rolniczej z działalnością agroturystyczną, walki konkurencyjnej o ograniczone zasoby czynników produkcji, będące w dyspozy-

cji rodziny rolniczej. Nie ulega jednak wątpliwości, że gospodarstwo agroturystyczne, aby mogło zachować swój charakter, musi prowadzić działalność rolniczą.

Mimo znacznych nadziei, jakie wiąże się z rozwojem agroturystyki dla rozwoju obszarów wiejskich nie ulega wątpliwości, że znaczna grupa gospodarstw podejmujących tę działalność zaprzestanie jej w pewnej perspektywie czasu, nie będąc w stanie dostosować się do zmieniających się wymagań rynku lub w wyniku całkowitej marginalizacji działalności rolniczej przekształci się w podmioty branży turystycznej mające niewiele wspólnego z produkcją rolniczą.

AGRITOURISM – FROM DIVERSIFICATION TO REPOSITIONING OF AGRICULTURAL FARM ACTIVITIES

Summary

The above publication is an attempt to fill in the gap in the research on the impact of agritourism business on production activities conducted in a farm. Theoretical considerations have been expanded on the results of surveys conducted in 65 farms located in the area of the Polish Carpathians. The following elements prove that repositioning processes in the surveyed farms have been increasing in the consequence of diversification of farm activities: limiting the scale of agricultural production, divestments, adaptation of farm buildings for tourism, a greater interest in investment in agritourism activity than in agricultural activities.

Translated by Małgorzata Bogusz